

Kitap İnceleme |

Prof. Dr. Ekrem Memiş & Yrd. Doç. Dr. Cemil Bülbül (2014). **Eskiçağda Göçler**, Bursa, EKİN Basım Yayın Dağıtım, XV+311 sayfa, ISBN: 978-605-32706-5-2.

Eskiçağda Göçler adlı kitap, Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ ve Yrd. Doç. Dr. Cemil BÜLBÜL tarafından hazırlanmıştır. EKİN Basım Yayın Dağıtım tarafından basılan eser XV + 311 sayfadan meydana gelmektedir. Eser, **Önsöz** ve **Giriş** kısımları dışında altı ana bölümden oluşmaktadır. Yazarlarımızdan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, kaleme aldığı **Önsöz**'de (s. XI – XIII) konunun kapsamı ve sınırının okuyucu tarafından anlaşılmasını sağlayan temel açıklamalarda bulunarak, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasıyla başlayan göç serüveninin günümüzde de bütün hızıyla devam etmekte olduğunu ifade etmektedir. Yazarımız, çalışmalarının çok sayıda yerli ve yabancı yüzlerce kitap ve makaleden yararlanılarak dört yıllık bir emeğin sonucunda ortaya çıktığını belirterek, eserlerinin Eskiçağ Tarihi sahasında Türkiye'de yapılmış ve Türkçe olarak kaleme alınmış ilk kapsamlı çalışma olduğunun da altını çizmektedir. MEMİŞ, son olarak BÜLBÜL ile yazdıkları bu eserin aynı zamanda sadece Eskiçağ Tarihi konularına ilgi duyanların değil, tarihe meraklı olan herkesin ilgisini çekeceğini de belirtmektedir.

Kısaltmalar (s. XV) kısmında eserde kullanılan kaynaklara ve yazıma ilişkin kısaltmalara yer verilmiştir. **Giriş** (s. 1 - 6) kısmında ise Göç nedir? İnsanlar neden göç ederler? Göç eden topluluklar gittikleri yerlerde ne gibi zorluklarla karşılaşılır? gibi sorulara cevap aramadan önce "Çağ" kavramı içerisinde Eskiçağın zamansal ve mekânsal sınırları anlatılarak yeri ve önemi belirtilmiştir. Daha sonra da "İç Göçler" ve "Dış Göçler" olmak üzere iki ana başlık altında ele alınan göç kavramının genel bir tanımı yapılmıştır.

Gerçekten göç, insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. Tarihin her döneminde insanlar bireysel gruplar ve kitleler halinde dünya coğrafyasının değişik noktalarından farklı yerlere göç etmişler, farklı topluluklar ve milletler ile karışmışlar, bazen kaynaşmışlar, bazen de farklı kültürel şekiller alarak modern döneme kadar ulaşan milletlerin oluşumunu sağlamışlardır.

Eskiçağda meydana gelen göçler ile ilgili okuyucuya doyurucu bilgiler sunmayı amaçlayan eser, yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, altı ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm "**Tarih Öncesi Devirlerde Yapılan Göçler**" (s. 7 – 15) adını taşıyor. *Orta Asya'dan Yapılan Göçler ve Türklerin Anayurdu Meselesi* (s. 7 – 10) ile *Sümer Göçleri* (s. 11 – 15) bölümün konularını oluşturuyor. Bugün dünya coğrafyasında Türk'ün yaşamadığı yer, hemen hemen yok gibidir. Öyle zannediyoruz ki, bu coğrafi yaygınlık, Türk milletinin, tarih sahnesine çıktığı en eski dönemlerden itibaren belirli bir bölgeden dünyanın farklı bölgelerine gerçekleştirdiği sayısız göç hareketiyle açıklanabilir. Türk'ün göçlere başlamadan önce oturduğu bu bölgenin genellikle Orta Asya olduğu kabul edilir. Yerli ve yabancı birçok bilim adamı, Orta Asya'yı Türk'ün anayurdu olarak kabul etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Türkler Orta Asya'nın tamamında değil belirli bir bölgesinde oturuyorlardı. Diğer taraftan biliniyor ki Orta Asya'dan göç etmek



zorunda kalan en eski kavimlerden biri Sümerlerdir. Sümerler, İÖ 3500 – 2500 yılları arasına rastlayan dönemde Mezopotamya’da gerçekten büyük bir medeniyet meydana getirdiler. Fakat ne gariptir ki, coğrafi şartlar uygun olmasına rağmen büyük bir imparatorluk kuramadılar. Ve İÖ 2500’lerden itibaren Mezopotamya, Akkadlar, Asurlular, Babilliler ve Kaslar gibi çeşitli kavimlerin de yurdu olacaktır. Fakat adları geçen bu kavimler de yüksek Sümer kültürünü büyük ölçüde benimseyeceklerdir.

İkinci Bölümün ana başlığı “**MÖ. 3. Binyılda Meydana Gelen Göçler**” (s. 17 – 47). *Akkad Göçleri ve Samilerin Anayurdu Meselesi* (s. 17 – 29), *Lavi Göçleri* (s. 29 – 34) ve *Amurru (Martu) Göçleri* (s. 34 – 47) üzerinde durulmakta. Akkadlar, Sami kökenli kavimlerden olup bugünkü Arapların en eski atalarından biri olarak kabul edilirler. İÖ 3. binyıl başlarından itibaren Mezopotamya’daki Sümer kentlerine sızmaya başlayan Akkadlar, ilerleyen zaman dilimi içerisinde önemli roller üstleneceklerdir. Samiler tarih boyunca dört kez Kuzey Arabistan’dan kuzeydoğu ve kuzeybatı istikametinde göç etmişlerdir. Kaynaklardan öğrenebildiğimiz kadarıyla ilk göç hareketi kuzeydoğu yönünde gerçekleşmiş, bu göçe iştirak eden Samiler Mezopotamya’ya şehir kültürünü getiren yukarıda sözü edilen Sümerler üzerine gelerek Fırat ve Dicle boylarını istila etmişlerdir. İkinci göç dalgası, Amurrular (Martular)’ın Filistin ve Suriye üzerine akışlarıdır. Yazılı ve arkeolojik kayıtlardan anlaşıldığına göre, Amurru Göçleri İÖ 2500 – 2000 yılları arasına tarihlenmektedir. Arabistan’daki nüfus fazlasının üçüncü kez dışarıya aktarılması “Arami Göçleri” olarak bilinir. Söz konusu göçler, Aramiler’i, Suriye ve Mezopotamya’ya ve hatta Güneydoğu Anadolu’ya taşıırken, onların akrabaları olan İbranileri de Filistin’e yöneltmiştir. Samilerin dördüncü büyük göçü ise İS 7. yüzyılda cereyan eden Müslüman Araplar’ın başta Mezopotamya olmak üzere, bir taraftan Filistin ve Suriye’ye, diğer taraftan da Mısır’a ve Kuzey Afrika’ya yayılmaları hadisesidir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, Mezopotamya da Anadolu gibi doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden nüfus göçü alan bir coğrafyadır. Eskiçağ Mezopotamya tarihinde üç büyük Sami göçü meydana gelmiştir. İlk büyük Sami göçü, İÖ 3. binde Mezopotamya’ya Akkadların gelmesiyle sonuçlanmıştır. İÖ 2. bindeki ikinci Sami göçü ile Amurrular ve aşağıda da belirtileceği üzere, İÖ 1. binde gerçekleşen üçüncü göç dalgası ile Aramiler Mezopotamya’ya gelmişler ve Ön Asya tarihinde etkin bir rol oynamışlardır.

Üçüncü Bölümün konu başlığı “**MÖ. 2. Binyılda Meydana Gelen Göçler**” (s. 49 – 156) adını taşıyor. *Aka Göçleri* (s. 49 – 66), *Hitit Göçleri* (s. 66 – 82), *Hiksos Göçleri* (s. 82 – 90), *Mitanni Göçleri* (s. 90 – 107), *Ege Göçleri (Deniz Kavimleri Göçü)* (s. 107 – 121), *İsrailoğulları’nın Arx-ı Mev’ud’a Yaptıkları Göç* (s. 121 – 135), *Arami Göçleri* (s. 135 – 142), *Dor Göçleri* (s. 142 – 146) ve *Frig Göçleri* (s. 146 – 156) ile zenginleştirilmiş olan bu bölümde, Eskiçağ Tarihi’ne yön veren büyük göçler, yine her zaman olduğu gibi, yazılı ve arkeolojik vesikaların ışığında gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere, göçlerin sebeplerinin yanında gerçekleşme biçimleri ve dolayısıyla yarattığı sonuçlar da farklılıklar göstermektedir. Eski Ön Asya Tarihi’nde *Ege Göçleri*, ani ve yıkıcı bir biçimde gerçekleşirken; *Sami göçleri* ise uzun ve yavaş adeta sızıntı biçiminde meydana gelmiştir. Farklı sonuçlara sebep olan bu göçlerin hızlı ve yıkıcı biçimde meydana gelmesi, bölge halkının veya mevcut kültürün başka bir yere göç etmesine veya asimile olmasına sebebiyet verirken; yavaş ve uzun bir süre zarfında meydana gelen göçler ise bölge kültürünün bir süre de olsa yaşamasına ve her iki kültürün kaynaşmasına neden olmuştur.

Çalışmanın Dördüncü Bölümünde *İskit ve Kimmer Göçleri* (s. 157 – 172), *Etrüsk Göçleri* (s. 172 – 183), *Yunanlıların Büyük Kolonizasyon Hareketi (MÖ. 750 – 550)* (s. 183 – 188) ve

Galat Göçleri (s. 188 – 196) gibi, “**MÖ. 1. Binyılda Meydana Gelen Göçler**” (s. 157 – 196) ele alınmıştır. Hiçbir insan ve hiçbir topluluk nedensiz olarak bir noktadan başka bir yere göç etmez. İnsanların ve toplulukların göç etmelerine sebep olan elbette önemli faktörler vardır. Nasıl ki kıtlık nedeniyle yapılan göçlerin en çarpıcı örneğini Ege Göçleri ya da İsrailoğulları’nın Hiksoslar zamanında Kenan diyarından Mısır’a göç etmeleri oluşturuyorsa İÖ 8. yüzyılın sonlarında vuku bulan İskit ve Kimmer Göçleri de otlak yerlerinin yetersizliği yüzünden yapılan göçlerin en iyi bilinenleri arasında yer alır.

Öte yandan Yunanlılar’ın İÖ 750 – 550 yılları arasında gerçekleştirdikleri Büyük Kolonizasyon Hareketi, sadece ticari ve ekonomik gayelerle yapılmış bir hareket değildir. Bu hareket aynı zamanda Yunan topraklarına sığmayan halkın, koloniler kurma adı altında, başka ülkelere göç ettirilmesi faaliyetidir. Galatları göçe zorlayan nedenler ise aşırı nüfus artışı, dış baskılar, iklim şartlarıdır.

İncelemekte olduğumuz kitabın “**Miladi Devirlerde Meydana Gelen Göçler**” (s. 197 – 229) başlığını taşıyan Beşinci Bölümünde ise yazarlarımızın, *Kavimler Göçü ve Roma İmparatorluğu’nun Başına Gelenler* (s. 197 – 213), Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye Göç Etmesi (*Hicret Hadisesi*) (s. 213 – 223) ve *Oğuz Göçleri* (s. 223 – 229) gibi, dünya tarihinin önemli dönüm noktaları olarak kabul edilen hadiseleri ele almışlardır.

Tarihte, dünyanın gidişatına yön veren ve toplumları derinden etkileyen büyük göç hadiseleri vardır. Bu kapsamda siyasi ve sosyal yaşamın gidişatına yön veren önemli göçlerden birisi Orta Asya’dan dünyanın değişik yönlerine ve özellikle batıya doğru uzanan ve Kavimler Göçü olarak adlandırılan 4. – 9. yüzyıllar arasındaki Türklerin kitlesel olarak göçleridir. Dünya tarihinin dengesini değiştiren ve toplumların yapısını şekillendiren bu göç olayları bugüne kadar gelen milletlerin ve devletlerin oluşumunda ve hayat bulmasında büyük etkilere sahiptir.

Göçlerin özelliklerini, şekillerini, sebeplerini saymakla bitiremeyiz. Fakat gerçek olan tek şey, tarihin her döneminde göç insanların bir kaderidir ve hayatın bir gerçeğidir. Bu kapsamda Hz. Muhammed’in 622 yılında İslam dinini daha iyi şartlarda yayabilmek amacıyla Mekke’den Medine’ye göç etmesi hadisesi, dini sebepler yüzünden yapılan göçlere verebileceğimiz en iyi örnektir. İslam tarihinde bu olaya “Hicret” adı verilmekte ve 622 yılı, Hicri takvimin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Otlak yerlerinin yetersizliği yüzünden göçlere verebileceğimiz en iyi örnek ise İS 10. yüzyılda gerçekleşen Oğuz Göçleridir.

Altıncı Bölüm ise “**Göç ve Kültür**” (s. 231 – 250) konusuna ayrılmış olup, bu bölümde öncelikli olarak sosyologların ortaya attığı “Göç Kuramları” üzerinde durulmuş, ardından da yazarlar tarafından ele alınan göç hareketlerinin bu kuramlara uyup uymadıkları ya da ne dereceye kadar uydukları tartışılmıştır.

Farklı bilimsel disiplinlerin inceleme alanına giren göç; sosyal, politik, ekonomik, ekolojik veya bireysel nedenlerden kaynaklanan, hem zaman hem mekan ve hem de amaç açısından irdelenmesi gereken bir değişim sürecidir. Bu süreç, toplumsal yapıda farklı sonuçlara yol açması bakımından temelde sosyolojik bir olgudur. Bu bağlamda sosyologların ortaya attığı göç kuramları üzerinde durulmuş ve ele alınan göç hareketleri tartışılmıştır. Buradan hareketle örneğin göçlerle ilgili olarak gerçekleştirilen önemli çalışmalarından biri olan 1966 yılında Everett Lee tarafından kaleme alınan “İtme-Çekme Kuramı” değerlendirilmiştir. İtme-Çekme Kuramı üzerine çalışan bir diğer göç kuramcısı William Petersen, ekonominin genel durumunun göç için her zaman önemli bir faktör olduğunu ileri sürerek, beş göç tipinden söz eder. Bu göçler, genellikle doğal çevrenin yarattığı itme etkisiyle meydana gelirler. Fakat Petersen’in asıl üzerinde durduğu konu, kuraklık ve kötü hava şartları gibi çevrenin yarattığı fiziksel zorlukların

tetiklediği göçlerdir ki, Eskiçağ'da bunun en iyi örneğini her halde Türklerin Orta Asya'dan dünyanın farklı bölgelerine yaptıkları göçler teşkil eder. Üzerinde durulan bir diğer göç kuramı da uluslararası ilişkiler çerçevesinde ekonomik ve politik temelli olarak geliştirilmiş “Göç Sistemleri Kuramı” adıyla anılan kuramdır.

Bu göç kuramlarının ardından yazarlarımız çalışmanın başından beri ele aldıkları göçlerin medeniyetlerin oluşumundaki ya da tam tersine mevcut medeniyetlerin yok edilmişindeki rollerini ve paylarını, yine örnekler vermek suretiyle tartışmışlardır. Örnek vermek gerekirse; İÖ 3500'lere doğru Mezopotamya topraklarına göçmen olarak gelen Sümerlerin katkıları, “beraberinde getirdikleri kültür unsurları” ve “Mezopotamya'ya geldikten sonra yaptıkları katkılar” olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır.

İÖ 3. binyılın sonları ile 2. binyılın başları arasına rastlayan dönemde Suriye ve Mezopotamya kentlerini dolduran Amurrular (Martular) ile İÖ 12. yüzyılın ortalarından itibaren etkin bir rol oynamaya başlayan Aramiler ise Sümer ve Akkadların ortaya koyduğu güzel şeylerin aksine, Mezopotamya kentlerine herhangi bir olumlu katkıda bulunmadıkları gibi, mevcut kültür ve medeniyetin de gerilemesine yol açmışlardır.

Sonuç (s. 267 – 272) kısmında ise yukarıda da belirttiğimiz üzere yazarlarımızın altı ana bölüm halinde ele aldıkları göç hareketlerinin kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, vardıkları sonuçlar maddeler halinde şu şekilde sıralanmıştır.

Göçlerin sebeplerini kendi aralarında sınıflandıracak olursak, şöyle bir tablo oluşturabiliriz:

- a) Kıtlık Yüzünden Yapılan Göçler: Ege Göçleri, İsrailoğullarının Göçleri, Etrüsklerin Göçleri.
- b) Başta Kuraklık Olmak Üzere, İklimsel Değişiklikler Yüzünden Yapılan Göçler: Orta Asya'dan yapılan Türk Göçleri.
- c) Otlak Yerlerinin Yetersizliği Yüzünden Yapılan Göçler: İskit ve Kimmer Göçleri ile Oğuz Göçleri.
- d) Mevcut Arazinin Yetersizliği Yüzünden Nüfus Fazlasını Dışarıya Aktarma Şeklinde Gerçekleşen Göçler: Akkadların, Amurruların ve Aramilerin gerçekleştirdikleri göçler ile Yunanlıların İÖ 750 – 550 yılları arasında gerçekleştirdikleri Büyük Kolonizasyon Hareketi ve nihayet Galat Göçleri.
- e) Ülkenin Yabancı Kavimler Tarafından İşgal Edilmesi Sonrası Yapılan Göçler: Aka Göçleri ile Kimmer Göçleri.
- f) Dini Sebepler Yüzünden Yapılan Göçler: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye Göç Etmesi (Hicret Hadisesi).

- 1- *Yeni Medeniyetlerin Oluşmasına Zemin Hazırlayan Göçler*: Sümer Göçleri, Aka Göçleri, Etrüsk Göçleri ve İskit Göçleri.
- 2- *Mevcut Medeniyetlere Zarar Veren ya da Yok Eden Göçler*: Ege Göçleri, Dor Göçleri, İskit ve Kimmer Göçleri.
- 3- *Göç Ettikleri Ülkenin Medeniyetini Özümsen Kavimler*: Akkadlar ve Amurrular.

Bütün bu bilgiler ışığında son olarak şunları söyleyebiliriz:

* *Göçler, etnik yapıyı değiştirmiştir.*

* *Göçler sonunda, yaşanılan coğrafyadaki diller arasında kelime ve kavram geçişleri olmuştur.*

* *Dini bağlamda karşılıklı etkilenmeler meydana gelmiştir.*

* *Göçmen olarak gelen kavim, askeri ve kültürel yönden daha baskınsa, kısa sürede, yerli kavimler üzerinde etkinliğini ve gücünü hissettirmeye başlamıştır.*

* *Göçmen olarak gelen kavim, kültürel anlamda, üstüne geldiği kavimden daha gerçyse, zaman içinde, egemenliği altına aldığı ve baskı altında tuttuğu kavmin, kültürel egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır.*

* *Kültürel bağlamda karşılıklı etkileşimler olmuştur.*

Çalışmanın *Ekler* (s. 273 – 280) kısmında ele alınan göçlere ilişkin 12 harita yer almaktadır. *Kaynakça* (s. 281 – 296) kısmında ise bu kitabın ortaya çıkabilmesi için yararlanılan yerli ve yabancı kitap ve makaleler ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin listesi yer almaktadır. Eser, *Dişin* (s. 277 – 311) kısmıyla sona ermektedir.

Sonuç olarak, göçün özelliklerini, şeklini, sebeplerini saymakla bitiremeyiz. Fakat gerçek olan tek şey, tarihin her döneminde göç insanların bir kaderidir ve hayatın bir gerçeğidir. Bu kapsamda hepimiz göçün bir sonucu olarak bugünkü hayatımızı şekillendirmiş bulunmaktayız.

Şekli ne olursa olsun göç, ayrılıktır, acıdır, gözyaşlıdır, özlemdir, hasrettir, kederdir, ıstıraptır, belki bir daha görememedir ve buluşamamadır. Fakat hayatımızın neredeyse bir parçasıdır.

Yazarlarımızın da söylediği gibi, Eskiçağ'da meydana gelen göçler konusunda gerçekleştirilen bu çalışmanın, sadece Eskiçağ Tarihi konularına ilgi duyanların değil, tarihe meraklı olan herkesin ilgisini çekeceğine inanıyoruz.

Yararlı olması dileğiyle...

Doç. Dr. Hüseyin Üreten, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Aydın, Türkiye.
E-posta: bureten@adu.edu.tr).